

PÁCHA, Martin: *Zakázaná víra.
Nelegální náboženské menšiny
v komunistickém Československu.*
Praha: Argo. 2025.
ISBN 978-80-257-4715-5, ss. 240.

Na knižnom trhu sú monografie venované trpitelom za vieru, či v dobe neslobody proskribovaným cirkvám, trvalým objektom záujmu širokej čitateľskej obce. V poslednej dobe sa k publikáciám s týmto obsahom zaradila aj kniha zamestnanca Ústavu pre súčasné dejiny Akadémie vied Českej republiky, v. v. i. Martina Pácha. Prioritne sa v nej autor venuje náboženstvám, ktoré neboli na našom území v dobe socializmu recipované, resp. ktoré existovali na samej hrane legality v rámci vtedy vládnuceho totalitného režimu. Po Úvode sa predkladaná monografia člení na 7 kapitol, Záver, Poznámky, Zoznam prameňov a literatúry, Sumár, Zoznam skratiek a Menný register.

V *Úvode* autor poukazuje na pokusy sekularizovať spoločnosť ako integrálnu súčasť komunistického režimu, a to napriek deklarovaniu slobody vyznania v § 16 československej Ústavy 9. mája z roku 1948. Za predmet publikácie si pritom Martin Pácha zvolil 2 bývalé spolky, ktoré boli po komunistickom prevrate ako sekty rozpustené, a to v roku 1948 Svedkovia Jehovovi a v roku 1951 letničné hnutie (Apoštolská cirkev). Odôvodnil tento výber dostatočnou pramennou bazou k obojm náboženstvám a zároveň zdôraznením existencie rôznych prúdov vierouky vo vtedajšom Československu. Právna regulácia pôsobenia náboženstiev v ČSR bola pritom obsiahnutá v cirkevných zákonoch z roku 1949 (č. 217/1949 Zb. o zriadení Štátneho úradu pre cirkevné veci i č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom) a v zákone o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach z roku 1951 (č. 68/1951 Zb.). V súvislosti s publikáciami sociológa Fengganga Yanga klasifikuje autor náboženské trhy na červený (kam patrili oficiálne uznané cirkvi ako napr. Katolícka cirkev), čierny (zahŕňajúci zakázané cirkvi ako napr. Svedkovia Jehovovi) a šedý (tvorený cirkvami bez jasného legálneho statusu ako napr. letničné hnutie). Dochádzalo aj k prechodom medzi uvedenými trhmi, napr. Cirkev adventistov siedmeho dňa sa z červeného trhu po svojom zákaze presunula na čierny a o pár rokov po svojom opätovnom uznaní opäťovne na červený.

Kapitola *Marxistický ateizmus alebo cesta tam a zase späť* približuje vzťah komunistického režimu k cirkvám citujúc V. I. Lenina: „*Všetchna novodobá náboženství a církve, nejružnější náboženské organisace považuje marxismus vždy jako orgány buržoazní reakce, sloužící k obhajobě vykořisťování a k ohlu-pování dělnické třídy.*“ Podľa prvého tajomníka ÚV KSS Karola Bacílka bola

neoddeliteľnou súčasťou dovŕšenia výstavby socializmu na našom území kultúrna revolúcia s úlohou: „*Překonat buržoazní ideologii a rozšířit proletářský vliv a komunistické ideje do všech forem kulturní a výchovné činnosti.*“ V roku 1971 v Bratislave vznikol Ústav vedeckého ateizmu Slovenskej akadémie vied, o rok neskôr Vasil Biľak na zasadnutí ÚV KSČ uviedol, že náboženstvo „*založeno na slepé víře a strachu spoutává síly člověka, omezuje možnosti jeho všestranného rozvoje a duchovně ho deptá mravními zásadami, jež nemají nic společného se skutečným lidským štěstím.*“

Nasledujúca kapitola je pomenovaná *Sekty v teórii a praxi*, ale komunistický režim legálnu definíciu termínu sekta nepoznal a jej právna úprava nejestvovala. Prijatie cirkevných zákonov v roku 1949 však zmenilo viacero dovtedy neregistrovaných denominácií na uznané cirkvi s duchovnými platenými štátom ako napr. Bratskú jednotu baptistov, Jednotu českokobratskú či Cirkev adventistov siedmeho dňa. Štátny úrad pre cirkevné veci (SÚC) dohliadal na náboženskú činnosť prostredníctvom svojich regionálnych orgánov, a to krajských i okresných cirkevných tajomníkov. Celkovo v Československu v roku 1950 pôsobilo 11 uznaných cirkví a náboženských spoločností. Už v roku 1952 však napr. došlo k zákazu Cirkvi adventistov siedmeho dňa s poukazom na ich odmietanie práce v sobotu (pracovnej až do roku 1968) či zachádzania so zbraňami v armáde. V Sovietskom zväze ako vzore ostatných krajín východného bloku pritom cirkev adventistov pôsobila legálne. Rozporuplnosť prístupu režimu k adventistom je zrejmá aj z toho, že v roku 1956 bola cirkev opätovne povolená (obdobne ako Kresťanské zbory či Novoapoštolská cirkev), aj keď jej majetok nebol vrátený. Išlo navyše o nepočtetné náboženstvo, krátko pred februárovým prevratom sa k adventistom hlásilo v roku 1947 iba 3 000 obyvateľov. Minoritné denominácie boli v ČSR klasifikované na tie, ktoré sa už v štáte nevyskytovali (mormóni), na nepriateľov štátu i hrozby socializmu (jehovisti) a na kladne aj ľahostajne sa staviace k režimu (adventisti). V roku 1956 nahradilo SÚC, na čele ktorého v období 1953 až 1956 pôsobil vo funkcii vedúceho Jaroslav Havelka (1917-2005), ministerstvo školstva a kultúry. V ďalších dekádach socializmu na našom teritóriu už nebola povolená (s výnimkou Apoštolskej cirkvi) ani zakázaná žiadna cirkev, resp. náboženská spoločnosť.

V kapitole *Nie sú súčasťou sveta* je opísané pôsobenie cirkví stojacich mimo oficiálne uznaných denominácií. Patrílo k nim aj Medzinárodné združenie bádateľov Biblie, od roku 1931 známe ako Svedkovia Jehovovi. V Československu začali pôsobiť v roku 1923 v rámci organizácie Spolok vážnych bádateľov Biblie, neskôr premenovaný na Spolok Svedkov Jehovových – Medzinárodné združenie Svedkov Jehovových, československá vetva. Aj keď po februári 1948 bola činnosť tejto cirkvi zakázaná, podľa informácii totalitného režimu sa ešte v roku 1951 k jej členom zaradzovalo 10 000 obyvateľov. Už onedlho vo februári 1952 však došlo v Prahe k 850 domovým prehliadkam a 120 zatknutiam v rámci komunity. V hlavnom procese bolo 8 z nich odsúdených za velezradu, vodca skupiny Bohumil Müller sa nevyhol trestu odňatia slobody na 18 rokov. Jehovisti sa odmietali hromadne zúčastňovať volieb do zákonodarných zborov, vládnucci systém považovali za „dielo Satana“. V lete 1954 bolo zatknutých asi

150 veriacich na čele s vedúcim cirkvi Konstantinom Paukertom, z nich 100 na Slovensku predovšetkým v Košickom kraji. Aj v zahraničí sa uskutočnili verejné monstreprocesy so Svedkami Jehovovými, v Záhrebe v roku 1947 a vo Varšave v roku 1951. V ČSR boli pritom jehovisti opísaní ako ľudia, ktorí do republiky pašovali „*kosmopolitní ideologii, která pod rouškou ryzího křesťanství měla rozhlodávat morálku našeho pracujícího lidu, vychovávat ho k nenávisti vůči vlastnímu státu, k neúctě k jeho zákonům*“.

V kapitole *Limity náboženskej plurality* autor rozoberá bližšie vzťahy medzi letničným hnutím na Tešínsku (ako nepovolenou cirkvou bývalých členov Zväzu rozhodných kresťanov letničných) a Jednotou českokobratskou (ako uznávaným náboženstvom), do radov ktorej letniční kresťania po komunistickom prevrate vstúpili. Problematickým však na rozdiel od príslušníkov Jednoty českokobratskej bolo pre letničných kresťanov kázanie bez štátneho súhlasu. Zdieľanie osobných skúseností spirituálnej povahy letničnými veriacimi navonok obdobné kázaniu duchovných iných cirkví bolo neakceptovateľné pre komunistický režim. Podľa kazateľa a neskoršieho predsedu Jednoty českokobratskej Jana Urbana letniční kresťania verili, že: „*všechno úsilí tohoto světa o vybudování lepších zítřků je jen stavění babylonské věže a kultura tohoto světa je jen ďábelským osídlem*.“ Pokus o opustenie Jednoty českokobratskej v roku 1964 letničnými kresťanmi viedol k uväzneniu väčšiny vedúcich veriacich a ich odsúdeniu za marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami podľa § 178 Trestného zákona v procese Jan Folwarczny a spol. V radoch letničných kresťanov sa dokonca šírila vízia o zničení Tešínska, tamojší veriaci (hovoriaci pritom prevažne poľsky) požiadali československé úrady neúspešne o povolenie presťahovať sa do Poľskej ľudovej republiky.

Z kapitoly *Konflikt, kooperácia, adaptácia* vyplýva, že v päťdesiatych rokoch boli postupne pozatýkaní všetci vedúci Svedkov Jehovových v ČSR: v roku 1952 Bohumil Müller, v roku 1954 Konstantin Paukert, o rok neskôr Pavol Málek a v roku 1958 aj Vladimír Matějka. Z väzenia však B. Müller vyzýval na akceptovanie dovtedy nepredstaviteľnej účasti veriacich na voľbách i vstupu do štátnych organizácií. Po prepustení z väzenia na amnestiu v roku 1960 sa opätovne ujal vedenia cirkvi v tom čase s odhadovanými 20 000 členmi. Do súkolia spolupráce so Štátnou bezpečnosťou sa dostal nielen on, ale aj jeho manželka Marie Müllerová. Od roku 1958 pritom bol Svedkom Jehovovým povolený dlhodobý odklad nástupu vojenskej služby a jej následné odpustenie za podmienky práce v baniach do 31. decembra roka, v ktorom dosiahli vek 30 rokov.

Kapitola *Dlhá cesta k legalizácii* je uvedená ustanovením prvého predsedu letničnej cirkvi Rudolfa Bubníka krátko pred pádom režimu v júli 1989. R. Bubník sa nevyhol ani spolupráci so Štátnou bezpečnosťou, strávil však aj pár mesiacov v komunistickom väzení. Okrem Tešínska pôsobila letničná cirkev tiež v Prahe, Brne a na Slovensku ako Apoštolská viera. Práve v rámci Slovenskej socialistickej republiky došlo v roku 1977 k uznaniu Apoštolskej cirkvi, ktorá tento názov používala od roku 1968. V Českej socialistickej republike, kde sa letničné hnutie podľa slovenského vzoru premenovalo v roku 1984 na Apoštolskú cirkev, však k uznaniu denominácie prišlo až v lete 1989.

Záverečná kapitola *Hľadanie náboženskej slobody* poukazuje na odôvodňovanie utiekania sa k „sektárstvu“ snahou o útechu človeka pred hrôzami sveta v dobovom časopise *Mladý svět*. Rovnaká tlač však koncom 80. rokov publikovala text: *„Povězme si o tom, kterak mohou být lidé našeho století důvěřiví, zaslepení a naivní. Hloupí. Povězme si o tom, na co mohou v epoše videa, metra, prodejen Eso, letů ke hvězdám, JZD Slušovice a jiných výdobytků skočit.“* V roku 1991 evidovala na Slovensku Náboženská spoločnosť Svedkovia Jehovoví 10 501 členov, naproti tomu Apoštolská cirkev len 1 116. Vo veci snáh o oficiálnu registráciu Svedkov Jehovových zaujalo negatívne stanovisko slovenské ministerstvo zdravotníctva a to vzhľadom na ich odmietanie transfúzie krvi, ktoré v Československu medzi svojimi členmi rozširovali od roku 1962. Podľa vyjadrenia riaditeľky Sekcie zdravotníckej spravodlivosti Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky Evy Zimanovej z roku 1992 bolo odmietnutie transfúzie krvi dokonca trestné. Už o rok neskôr sa však členovia tejto náboženskej spoločnosti dočkali registrácie v Českej aj Slovenskej republike. Viaceré krajiny Európy ich činnosť postupne legalizovali, v Rusku po uznaní z roku 1991 však došlo k zákazu činnosti tejto denominácie v roku 2017.

Bohatá pramenná báza primárnej i sekundárnej literatúry zjavne napomohla autorovi pri zostavení zaujímavej publikácie venovanej v stredoeurópskom priestore málo pertraktovanej tematike perzekúcií cirkví s nepočetným členstvom počas komunistického režimu. Autor v rámci domácej a sčasti aj zahraničnej komparácie poskytol náhľad na rôzny postoj totalitného štátu k viacerým denomináciám a to od oficiálneho uznávania, negácie či nezaujmu až po striktný zákaz ich pôsobenia. V texte neboli vynechané ani snahy o spoluprácu jednotlivých predstaviteľov spomenutých cirkví so štátnobezpečnostnými orgánmi ani perzekúcie, ktorým mnohí členovia náboženských spoločností museli v dobe neslobody čeliť. Čitateľ pri oboznámení sa s monografiou Martina Páchu môže získať plastický obraz o nejednotnej politike štátu vo vzťahoch k vybraným cirkvám v Československu z rokov 1948 až 1989 spolu s vysvetlením príčin osobitných aspektov týchto vzťahov.

PhDr. JUDr. Rudolf Manik, PhD., MBA, MHA
Masarykova 2
040 01 Košice
email: rudomanik@gmail.com